

volna élni, ha legalább ezt bevallanánk bátran. Valami nagy-nagy közös gyűlést kellene tartani. Ahol szólni sem kellene, csak belenézni egymás kendőzetlen arcába.” Ez a Jókai Anna jellegzetes írói attitűdje már régóta: szükszavúán, szépitéstől mentesen, szinte szavak nélkül szembesíteni embereket, számbavenni mindazt, amiért szánandóak lehetnek, de nem sajnálkozni, nem érzelegni. Engedni, hogy a kopár sorsok, a kietlen helyzetek felismerése teremtsen valami közösséget. A kudarc megvallása legalább az öncsalástól mentsen meg, s hadd lehessen kezdeni mindent előlről. (*Szépirodalmi*, 1977.)

IMRE LÁSZLÓ

Balázs József: Az ártatlan

Kevés új magyar prózai mű keltett mostanában akkora visszhangot, mint Balázs József kitűnő regényeinek sora. Pedig azt hittük volna, hogy a „divatosabb” próza bűvöletében élő irodalmi közvélemény szó nélkül megy majd el a valósággal titokban született alkotások előtt. Nem így történt. Olvasó és kritikus egyaránt fölfedezte azt az újat, ami Balázs puritán opuszaiban jelentkezett. Nálunk azonban nem szokás csak úgy immel-ámmal lelkesedni: akit fölfedezünk, abban szebbnél szebb jelzők áradatában szeretünk gyönyörködni. De jaj annak, akinek a rövid ideig tartó tűzi-játékos ünneplése múltófélben van. „Már nem is olyan jó, amit csinál”, „kifárad”, s a hajdani nagy művek árnyékában csak „sikertelen” művecskék húzódnak meg. Míg a mohó fölfedező kedv újabb és újabb — olykor tizedrangú — „tehetségeket” állít előtérbe, addig az egykor körülrajongott azon elmélkedhet, hogy tényleg rosszabb-e, amit mostanában alkot, vagy az értékelésnek olyan zavarával került szembe, amit tulajdonképpen nem is szabad komolyan vennie. — A fenti gondolatsort Balázs József negyedik kötete indította el. A szerző körüli egyhangú lelkesedést disszonáns hangok zavarták meg.

Az *ártatlan* című regényben is, miként az író eddigi műveiben, a Szamos, a Kraszna vidékének szegényei jelennek meg. A téma ezúttal is történeti, a *Koportos* kivételével mindegyik regényéé az volt. A *Fábián Bálint találkozása istennel* az első világháború idejéhez és az azt követő évekhez kapcsolódik, a *Magyarok* háttérét — mint *Az ártatlanét* — a második világhégés adja. Az említettekén kívül persze még további rokonság is megfigyelhető az új regény és a korábbiak között. De egyelőre maradjunk a témánál, a regény informatív értékénél. Az *ártatlanban* az irodalom által nem (vagy csak elvétve) érintett téma felfedezése önmagában is érdem. Magyarok és lengyelek második világháború alatti kapcsolatát, a háborúnak ezt a kevésbé ismert oldalát a történettudomány is csak az utóbbi évtizedben tárta föl. Balásznak a témaválasztásban megnyilvánuló törekvése (hogy ti. műve az információ szempontjából is újat adjon) mindenképpen tiszteletre méltó. Mert nem valószínű, hogy az átlag regényolvasó (ha van egyáltalán ilyen) ismeri a történészek (Jerzy Robert Nowak, Lagzi István és mások) idevágó munkáit. Elcsodálkozik hát azon, hogy a regény főhőse, Batár János például krumplikapálásban segít egy lengyel gazdának.

Országunknak a második világháborúban játszott szerepe nem egy magyar prózai mű információs bázisát adta már. Balázs tehát azzal (vagy azzal is) többet ad a háborús regények sémájánál, hogy új aspektust választ. A nyíregyházi huszárezred lengyelországi bolyongásának helyét jelképes térré emeli, jelképes lesz természetesen az 1944 kora tavaszától eltelt idő is. Abban szintén szerencséje volt Balásznak, hogy a magyar hadseregből éppen a huszárok anakronisztikus egységét választotta ki. Bár

a háborús regények rekvizitumai közül Az ártatlanban is előkerül néhány, a szerző — a hagyományos háborús regényektől eltérően — nem törekszik tárgyának teljes írói föltérképezésére. Balázs akár a tízszeresét is megírhatta volna e mostani regény terjedelmének. Ám a háború nem öncél: az író nem a háború izgatja. A regény, Batár János személyes tragédiáját előadva, a háborúba sodródott milliók tragédiáját érzékelteti. Nem egy jelenetben ugyanakkor a természetes részletezés elhomályosítja az események elvont lényege vizsgálatának szándékát. (A mocsárban visszavonuló ezred bombázásának leírása például bővelkedik naturalisztikus jelenetekben.) Az író mégis többé-kevésbé sikerrel egyensúlyozik a konkrét valóságselemek és az absztrakció között.

A regény egyik kritikus bírálataiban a következőképpen jellemzi a művet: „Háborús történet, tanulságos kalandokban elbeszélve.” Ha nem is tagadjuk a regény „kalandszerűnek” nevezett jellegzetességét, a jellemzéssel nem mindenben érthetünk egyet. A kalandszerűségnek valami tarka gazdagság és változatosság a velejárója, Az ártatlan szűkszavúan előadott eseményora éppen az ellenkezője ennek. Balázs módszere inkább a Hemingway-féle jéghegymélethez áll közelebb. Balázs nem részletez, a cselekmény szigorúan lineáris. A figyelmes olvasó igen gyakran konstatálhatja a modellteremtésre irányuló szándékot, a véletlenben is törvényszerűt felmutató írói ábrázolást. (Bizonytalanság csak a regény befejezésénél fogja el az olvasót. Véletlen, hogy Batár János meghal, megmenekülése is véletlen lenne. Melyik hát a törvényszerű? Esetleg mindkettő?) Ez a kérdéskör viszont átvezet bennünket a regény jelképeiségének tárgyalásához.

A regény látszólagos és valóságos ellentmondásainak gyökere valahol itt, a jelképeiség körül keresendő. Mert igaz, a regénybe nem kell különösebben belemagyarázni az írónak azt a törekvését, hogy Batár Jánoson és a huszárezred kereszttul nemcsak a magyar katonák, hanem a magyar nép sorsára nézve is általános érvényű igazságot kíván fölmutatni. A háborúba zavart ártatlanok mentalitására a regényből éppúgy következtethetünk, mint arra a nagyon bizonytalan (és többnyire sikertelen) tájékozódásra, ami a politikai és katonai vezetők egy részét jellemezte. Következtethetünk, mert amiből általánosíthatunk, az potenciálisan benne van a műben: a huszárezred tragikomédiája és a második világháborús Magyarország közötti összefüggést lehetetlen tagadni. Ha Balázs valami miatt nem tudta tökéletesen megvalósítani elképzelését, az a — korábban már kipróbált és akkor sikerrel is alkalmazott — nézőpont alkalmatlansága miatt van. A történelem ugyanis „alulnézetből” (hogy László-Bencsik Sándor izgalmas szociográfiájának címét idézzük) nem mindig bontható ki igazán. Vagyis: Batár János sorsa nem lehet alapja annak a panorámának, amit az író a 40-es évek első felének Magyarorszájáról festeni akar. Érti ezt persze Balázs is. Ezért aztán — érzésünk szerint — néha már legszívesebben elfelejtene, hogy a regénynek mégis csak az ártatlan parasztlégény a főhőse. Tudja: sokkal izgalmasabb lenne változtatni a nézőpontokat: hogyan látja ugyanazokat a dolgokat a közlegény és az ezredes, a partizánokkal tárgyaló százados és a veszett németbarát őrnagy. Az eseményeket így újabb és újabb oldalról lehetne megvilágítani. Batár János figurájához azonban mindvégig (sőt, a regény vége felé egyre jobban) ragaszkodik. Nem véletlen, hogy a mű addig izgalmasabb és érdekesebb, amíg Batár az ezredparancsnokságon sofőr, s helyzeténél fogva mindenről tud.

Batár János képtelen arra, hogy sorsát — a horthysta hadsereg keretein belül, vagy éppen semmibe véve ezeket a kereteket, saját maga alakítsa. (Amikor változtatna, már késő. Pánikszzerű menekülése közben egyetlen célja van csupán: hazajutni. Ám az elhatározás csak hosszú hezitálás után születik meg.) Batár mintha a Magyarok Fábán Andrásának ellentéte lenne: nem „fejlődik”, passzív. Balázs József a Magyarok írása közben is egyetlen személyiség helyett inkább egy csoportra figyelt. Bár az alakok elnagyoltságát már akkor szóvá tette a kritika, a mű mégis egyénitettebb, differenciáltabb jellemeket vonultatott föl, mint az ártatlan. Tévednénk, ha mindezt Balázs jellemábrázoló képességének hanyatlásával magyaráznánk. A Németországban dolgozó magyarokat lényegében ugyanaz jellemzi, mint a nyíregyházi husárokat. Többségük nem érti, végzetesen nem érti, hogy mi történik körülöttük a

megbolydult világban. Az ártatlan azonban tragikusabb szituációba helyezi ezeket a (Németh László szavaival szólva) „nemzet alatti” élő embereket. Azt mutatja meg, hogy mi van akkor, ha a Kis Danik és Tar Elekek a hátszág viszonylagos békéje helyett a fronton, az öldöklések közvetlen közelében néznek szembe a számukra érthetetlen, még összekuszáltabb világgal. Ráadásul Az ártatlan a nemzetnek — nemcsak a „nemzet alattinak” — is jelképe akar lenni. Az a szükszavúság és szimplifikált jellemábrázolás, ami a Magyarokban még sikerrel szolgálta az író elképzeléseit, itt most visszaüt. Itt már nem elég tudni, hogy például Tomcsányi százados józan gondolkodású, az ezredet megmenteni akaró tiszt, a fiatal Majthényi őrnagy pedig elvakult háborúpárti. Miért ilyen az egyik, és miért amolyan a másik? És Simon Balázs hadnagy meg Csernus István tizedes miért áll át a lengyelekhez? Ők miért képesek arra, amire nagyon sokan (köztük Batár) nem? Bizony jó lenne többet tudni róluk! De pálcát talán nem kellene törni Balázs József felett. Hogy nem jellegtelen papírfigura Batár János, azt nem nehéz bizonyítani. Amikor például az író hőse közösségi érzelmeit emeli ki, megható tulajdonságokkal gazdagítja a társak, barátok után sóvárgó Batár portréját. Az idegen földön robogó vonatban Batárt megmagyarázhatatlan szorongás fogja el. De a „...félelem — mintha a homlokára csapott volna valaki a tenyere élével —, amilyen gyorsan jött, olyan hamar meg is szűnt. Eltelt a mellette ülők szagával-látványával, egyszerre csak biztonságban érezte magát... »Együtt vagyunk, együtt megyünk, nem lehet nagy baj« — gondolta.” Minden bizonnyal a második magyar hadsereg katonái is gondoltak ilyeneket. Százötven ezren haltak meg közülük.

Az eddigiekben talán sikerült fölmutatnunk néhány olyan ellentmondást, ami alapját adhatta a nem túlságosan lelkendező kritikai visszhangnak. Az életanyag parttalan áradása helyett a szerkesztőkészség jellemezte Balázs József korábbi műveit. Nem lenne jó, ha írásaiban akár a steril jelképiség, akár a gazdag epikai anyagnak rövid jelenetekre való aprózása uralkodna el. E megjegyzésünk azonban inkább a jövőre vonatkozik. Az ártatlan gyenge pontjai Balázs József írói módszerének — már korábban is megfigyelhető — korlátai körül keresendők. Mindez viszont nem kérdőjelezheti meg azokat az értékeket, amiket Balázs első könyvei olvasóban és kritikusan egyként tudatosítottak. Kiindulópontunkhoz visszatérve: a kritikátlan lelkesedést föl kellene váltania a megalapozott, objektív bírálatnak. De nem a szerzőt és művet egyformán elparentáló kinyilatkoztatásoknak. Németh László írja (1931-ben) Tamási Áron Címeresek című művéről: „egy elhibázott mű is tiszteletreméltó vállalkozás lehet, az üvegfúvás nem sikerült, az üveg anyaga azonban nemes, s a tüdő fúvársra termett”. Balázs József negyedik kötete is tiszteletreméltó alkotás tehát, jóllehet a regény „elhibázottságát” kategorikusan nem jelenthetjük ki. (*Szépirodalmi*, 1977.)

OLASZ SÁNDOR

Asperján György: Vetközzünk meztelenre!

Ismét realista igényű, erős társadalomkritikai töltésű regényt írt Asperján György, szándék és mondanivaló tekintetében tovább emelve a *Vészkiíáratbejárat* mércéjét. Nem folytatása ez a könyv az előbbinek, noha az alapvető epikai tényezők változatlanul öröklődnek át. Mindkét mű az életanyag primátusára épít, ebből vezeti le a megjelenítés alapjául szolgáló esztétikai magatartást: „Én felhatalmazottnak tekintem magamat. Az ebből következő felelősséget vállalom, mert szeretnék okosan és helyesen cselekedni, s ezáltal hasznos létezéssé váltani át mindazt az emberi és